

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 124 2003

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Conny Svensson (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av
Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word för Windows eller Word Perfect. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2004 och för recensioner 1 september 2004.

Sedan årgång 2002 av *Samlaren* erhåller uppsatsförfattarna ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

ISBN 91-87666-21-9

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2003

tasier. Gestalterna som uppträder är projektioner av subjektets inre tumult och oro; de är 'fantomer' som uttrycker ett inre tillstånd. Poesin är det medium som tillåter denna projicering men som även kräver en bestämd lästeknik för att gestalterna just ska framträda som jagets fantomer, nämligen en hermeneutisk läsning. Denna läsning och den tolkningsakt den implicerar tematiserar genomgående i *Amorina*." (s. 243.)

Men med en sådan syn blir det onödigt att överhuvudtaget diskutera allt annat som inträffar i *Amorina*, och som för mig framstår som minst lika gränsöverskridande som några arabesker, fastän mindre abstrakta. Ta t.ex. det vandringsmotiv, som Staberg bara kortfattat nämner, och som gör att olika människor förevisar och prövar sina karaktärs halt i umgänget med *Amorina*. Här möter vi vulgär materialism, skenhelighet, trofasthet, trångsynthet, endimensionell manlighet, religiöst hyckleri, vikten av en andra chans, skuld, vänskap, karriärism, kärlek etc. Finns det inte en risk för att det med Stabergs synsätt uppstår en ny slags reduktionism? Den kanske inte är densamma som den gamla historiematerialistiska reduktionismen, men likafullt handlar det om att reducera rikedomerna i de litterära texterna.

Sammanfattningsvis kan sägas att den allvarligaste invändningen mot avhandlingen är att Staberg inte alla gånger använder sig av andra forskares resultat. Jag vill betona att det inte bara rör sig om en formell brist, utan den får ibland negativa konsekvenser på olika nivåer i avhandlingen. Frånvaron av referenser till adekvat historisk litteratur leder ofta till generaliseringar och vaga historiska inplaceringar. Det gäller även forskning som rör vänskapskulten och salongernas offentlighet, där MannaSamfund framstår som unikt och enastående när det i själva verket utgjorde ett led i en längre tradition.

Det är förvånande att Staberg inte refererar genusteoretiskt inriktade forskares undersökningar av romantiken, i synnerhet eftersom avhandlingen bl.a. syftar till att undersöka uppkomsten av en ny diskurs om manligheten. Avsaknaden av en diskussion om den romantiska filosofin resulterar stundtals till en, enligt min mening, ofullständig förståelse av det romantiska projektet. Där Staberg ser sammansmältning och identitet, ser jag distans och skillnad. För att kunna lansera en ny teori måste man kunna relatera denna till äldre tankesystem, och det saknar jag ibland i Stabergs framställning. Jag är också skeptisk mot en del

av de läsningar av Almqvists litterära texter som Staberg gör, och som jag tycker har en tendens att bli reduktionistiska. Där handlar det emellertid till en del om skillnader i litteratursyn.

Trots dessa invändningar, tycker jag ändå att det är en spännande och djärv avhandling. Framför allt uppskattar jag undersökningen av de homosociala nätverken, där man tydligt i detalj kan se hur en romantisk diskurs växer fram. Ty även om man inte till fullo är beredd att dela Friedrich Kittlers teori om "nedteckningssystemet 1800", är det uppenbart att den romantiska diskursen, sättet att betrakta individen och världen, laddar texterna med själ och mening, alldeles oavsett om det sker som ett resultat av begärsproduktionen eller på ett mera reflekterat vis. Jag är också imponerad av den konsekvens med vilken Staberg analyserar Almqvists texter, även om jag inte alltid till fullo kan hålla med om resultaten.

Till det bästa i avhandlingen hör att Jakob Staberg verkligen visar vikten och vidden av den vänskap som medlemmarna i MannaSamfund upprättade med varandra. Den ledde inte bara till att man för ett kort historiskt ögonblick öppnade sig mot något som överskred den rådande ordningen, utan frukterna av den vänskapen har bl.a. via Almqvists texter haft konsekvenser långt in i vår egen tid. När jag ser medlemmarna i MannaSamfund framför mig, påminner de faktiskt om ett hippiekollektiv från slutet av 1960-talet. Men då handlar det självfallet om ett helt annat nedteckningssystem.

Anders Öhman

Åsa Arping, *Den anspråksfulla blygsambeten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm/Stehag 2002.

När man läser inledningsavsnitten i Fredrika Bremers, Sophie von Knorrings och Emilie Flygare-Carléns debutverk träder man in i ett för sin tid nytt litterärt landskap. Detta landskap präglas av samtidighet, hemtrevnad och ett vardagligt tilltal, framhåller Åsa Arping inledningsvis i sin avhandling, *Den anspråksfulla blygsambeten. Auktoritet och genus i 1830-talets svenska romandebatt* (2002). För första gången fick läsarna "[e]n svensk prosa att känna igen sig i." (s. 10) Genom Åsa Arpings avhandling får vi en välskriven och stimulerande guide till detta litterära landskap.

Läsarna tog dessa romaner till sina hjärtan, men denna nya form av prosa var också satt under lupp av en växande och alltmer professionaliserad kritikerkår. En ivrig debatt om romanens status pågår dessutom, som Arping sedan visar i sin avhandling, inom romanernas pärmar. Många av dessa romaner var skrivna av kvinnliga författare och i avhandlingen demonstreras hur de nyttjar de möjligheter som erbjuds på en alltmer expanderande litterär marknad och använder romanen som forum för en debatt om romanen och inte minst om författandet i sig. Men samtidigt levde de i en tid då den ideala verksamheten för kvinnor knappast var kopplad till det offentliga. Mot bakgrunden av detta gäller huvudfrågan i denna genusteoretiskt baserade undersökning vad det innebar att romanernas författare till stor del var kvinnor. Hur kunde kvinnliga romanförfattare legitimera sin egen aktivitet? Med Arpings egna ord rör det sig om: ”hur samtidens röster om romanen talar med och mot varandra och hur möjligheten att agera på den nya litterära marknaden är kopplad till kön och till tolkningar av kvinnligt och manligt.” (s. 12)

I avhandlingens inledande avsnitt (kallat ”Upp-takt”), går Arping igenom sina teoretiska och metodiska utgångspunkter. I centrum för undersökningen står det som kallas decenniets tre viktigaste romandebuter: Fredrika Bremers *Familjen H****, Sophie von Knorrings *Cousinerna* och slutligen Emilie Flygare-Carléns *Waldemar Klein*. Urvalet motiveras med att kraven på författarnas legitimering är som störst i samband med debuten. Men undersökningen vidgas alltså också till att inkludera debatten om romanen vid denna tid och i avhandlingen visas övertygande hur denna debatt även hade könspolitiska förtecken. I avhandlingen ingår därtill studier av tre centrala motiv i såväl svenska som internationella romaner: den läsande hjältinnan, den skrivande hjältinnan och danandet av den skrivande kvinnan. Det kan dock framhållas att undersökningen till en del är metodiskt inkongruent, dvs. Arping lägger tyngdpunkten delvis olika i de olika avsnitten. Detta är särskilt märkbart om man jämför de kapitel där Bremer, von Knorring respektive Flygare-Carlén framträder i helfigur (kap. 2–5) med de tre avslutande motivstudierna. Men även de tre svenska författarnas auktoriseringar vid debuten undersöks på olika sätt; i kapitlet om Bremer ligger tyngdpunkten på metafiktiva drag och mottagande, von Knorring diskuteras med utgångs-

punkt från Genettes begrepp paratext, i kapitlet om Flygare-Carlén hamnar förord och självbiografi som auktoriseringsinstanser i fokus. Denna inkongruens innebär både för- och nackdelar – och till en del kan den givetvis förklaras med att auktoriseringen skiljer sig mellan författarna. Å ena sidan innebär det att framställningen blir levande, den blir helt enkelt aldrig tråkig att läsa. Å den andra får man stundom själv dra ut och ihop de olika tanketrådarna, vilket måhända blir särskilt märkbart därför att avhandlingen saknar ett sammanfattande sista avsnitt.

För att analysera och diskutera auktoriseringen hos de tre kvinnliga romanförfattare som står i fokus för undersökningen arbetar Arping med tre centrala begrepp: ”genus”, ”auktoritet” och ”taktik”. Begreppet genus används främst med utgångspunkt från Yvonne Hirdman och används för att lyfta fram hur kön konstrueras symboliskt, men också det Hirdman kallar genussystemet blir viktigt i sammanhanget. Arping demonstrerar sedan hur genussystemets logiker (särskiljandet och hierarkiseringen) präglar synen på författarna och den svenska romandebatten vid denna tid. En viktig faktor är dock att genussystemet inte är statiskt. Hos Hirdman beskrivs som bekant denna egenskap metaforiskt som genuskontrakt, vilka reglerar relationerna mellan könen. Dessa kontrakt är historiskt och socialt betingade och möjliga att omförhandla. Första hälften av 1800-talet är just en sådan tid av omförhandling, framhåller Arping. Ståndssamhällets uppluckring och en växande medelklass medförde stora förändringar för synen på könen och Arping tar framför allt upp att tanken på hur könen bör verka i separata sfärer får allt större genomslag; mannen i det offentliga, kvinnan i det privata. Men Arping lyfter också fram de forskare som från ett genusperspektiv problematiserat dikotomin privat/offentligt, t.ex. Linda Colley, Inger Hammar och Anna Nordenstam.

När det gäller begreppet auktoritet utgår Arping från Mats Malm, som i sin undersökning om den svenska 1700-talsromanen (*Textens auktoritet. De första svenska romanernas villkor*, 2001) visar hur romanens historia kännetecknas av nödvändigheten av att skapa auktoritet, dvs. legitimera sin egen existens. Givande nog stannar följaktligen inte diskussionerna i Arpings avhandling enbart vid hur auktoriseringsprocessen sker hos tre kvinnliga romanförfattare, utan detta kopplas även till den vidare frågan om hur den dåtida

(’nya’) romanen auktoriseras *per se*. Arping skriver att: ”sökandet efter auktoritet både är en förutsättning för och starkt präglar berättandet” i romanerna. (s. 15) Hur romanerna legitimeras undersöks sedan genom analyser av metafiktiva och självreflekterande inslag.

Ett av avhandlingens mer intressanta och viktiga resultat är att Arping kan påvisa hur kvinnliga författare är drivande i den här legitimeringsprocessen. Men 1800-talets kvinnliga romanförfattare verkade i ett patriarkalt samhälle, den litterära auktoriteten var genusmärkt framhåller Arping. Rådande könsideologi kolliderade med de krav som ställdes på en framgångsrik marknadsförfattare: å den ena sidan skulle kvinnor vara blygsamma och tillbakadragna, å den andra krävdes att kvinnliga författare var ambitiösa, målinriktade och att de agerade på en litterär marknad och i offentligheten. Kvinnliga författare bar följaktligen dubbla bördor konstateras i avhandlingen. Inte nog med att de verkade i en lågstatusgenre, de skulle dessutom lansera sig själva i offentligheten och på marknaden med allt vad det innebar – inte minst förhandling om honorar – trots att detta gick emot de gängse normerna för kvinnligt agerande.

För att analysera texterna används i undersökningen narratologiska redskap. Här utgår Arping inledningsvis från Susan Lanser, vilken tillhör de teoretiker som problematiserat narratologin utifrån ett feministiskt perspektiv och Arping förklarar, med hänvisning till Lanser, att undersökningen har sin grund i en ”sociologisk poetik” (s. 17). Centralt hos Lanser är att en prosatext verkar både genom teknik och ideologi, dvs. för att komma åt det som hon kallar textens röst (*voice*), måste man analysera såväl estetiska verkningssmedel som budskap. Kön är dessutom avgörande för hur denna röst tolkas och erhåller auktoritet. För Lanser rör det sig om diskursivt konstruerad auktoritet, men diskursiv i bredare mening, eftersom denna auktoritet kan avläsas även i interaktionen mellan texten och dess läsare, samt mellan texten och samhälleliga normer, estetiska ideal osv. Det handlar om en dialog mellan verken och omvärlden där även författarrösten ingår. Arping gör ett ytterligare tillägg till Lansers resonemang genom att föra in vad som kallas ”kulturell auktoritet”. Detta är tänkt att: ”fånga det övergripande sökande efter status som präglar hela det litterära samtalet”. (s. 17) Arping är dock noga med att påpeka att denna definition skall ses som tentativ.

Undersökningen har som syfte att undersöka anpassningar till, men också ifrågasättanden och omförhandlingar av, rådande könsideal. Med hjälp av etnologen och språkforskaren Michel de Certeau förs därför begreppet taktik i diskussionen. Makt är aldrig total och taktik är ”de svagas konst” (s. 19), som Arping formulerar det med hjälp av de Certeau. Längre fram talas det också om möjligheterna för kvinnliga författare att ”taktiskt utnyttja en förskrivna kvinnoroll”. (s. 21) de Certeau lanserar termen taktik i samband med att han diskuterar det moderna (urbana) livets vardagspraktiker, dvs. termen transporteras hos Arping en lång sträcka från sitt ursprungliga sammanhang. Att koppla de Certeaus taktikbegrepp till konstruktioner av genus i det svenska 1800-talet visar sig emellertid fungera utmärkt.

I första kapitlet gör Arping under rubriken ”Skrivandets paradox” en bakgrundsteckning där romanens och kvinnliga författares ställning beskrivs. 1830-talets litterära Sverige präglas av stora förändringar: antalet medier ökar, bokmarknaden expanderar osv. Svenska originalromaner blev snart allt vanligare och kunde framställas billigare och distribueras effektivare och i pressen kommer för första gången en ambitiösare kulturbekvämning. Den nya romanen stod i centrum för intresset och Arping lyfter fram den symbios som rådde mellan litteraturkritiken och den nya romanen vid denna tid; en iakttagelse som återfinns redan i Kurt Aspelins grundläggande studie *Poesi och verklighet* (1967–1977). Detta är, kan det åter påpekas, alltså en viktig utgångspunkt i undersökningen. Kritikerskrået var dock manligt under hela 1830-talet. Romanen får därför stor könspolitisk betydelse, eftersom kvinnor genom den kunde göra sina röster hörda i det offentliga kulturella samtalet. Arpings genusteoretiska studie utgör därmed en väsentlig vidareutveckling och ett mycket viktigt komplement till Aspelins undersökning.

I detta kapitel diskuteras också de viktiga termerna realism och verklighet. Romanen kom relativt sent till Sverige och hade, liksom under det tidigare århundradet, en tvivelaktig status ur genrehierarkisk synpunkt. Men Arping tar dessutom upp de förskjutningar som sker i debatten om romanen från 1700-talet till 1830-talet. Politiken var t.ex. fortfarande, liksom på 1700-talet, ett problematiskt område att beträda, men samtidigt ses nu som legitim att beskriva. Kvinnliga författare placerade sig i det Arping kallar ett ”specifikt ’kvinn-

ligt' kunskapsfält". (s. 27) Under familjeromanens till synes harmlösa täckmantel kunde även brännande frågor föras upp på dagordningen. Att vardagen och den samtida verkligheten kommer in i romanen innebar däremot inte att dessa motiv fick exponeras alltför grundligt. Arping använder som många andra forskare före henne termen idealrealism för att beskriva den dominerande estetiken. Å ena sidan upprättades fronter mot alltför ingående beskrivningar av verklighetens mer solkiga sidor, å den andra förkastades romantiska fantastier. Avgörande är dessutom alltså hur romanen vid denna tid fylls av diskussioner om just romaner, för att på detta sätt legitimeras sin egen existens.

En fråga som väcks när man kommit så här långt in i undersökningen är vad den främre hälften av begreppsparet i den "sociologiska poetik", som inledningsvis anges som en startpunkt för avhandlingen, får för betydelse. Det är nämligen uppenbart att tyngdpunkten i denna avhandling mer ligger på "poetik" än på "sociologi". Redan i detta kapitel märks detta tydligt. I undersökningen finns vissa historiska bakgrundsteckningar, inte minst när det gäller kvinnans ställning och beskrivningen av det litterära systemet. Ibland är dessa historiska beskrivningar utmärkta och ger bra flygöversikter. Men på några ställen finns glidningar rörande förhållanden som är av stor vikt för resonemangen. Beskrivningarna av genushistoriska och bokhistoriska förhållanden ter sig nämligen ibland något vaga, eller rentav schablonartade. (Till en del kan detta troligtvis förklaras med att internationell forskning, rörande framför allt England och Frankrike, inte sällan används för att beskriva svenska omständigheter.)

När det gäller de genushistoriska redovisningarna medför denna vaghet bl.a. att den bild som tecknas av kvinnans ställning vid denna tid ibland tenderar att bli väl mörk. Arping skriver t.ex. om tillbakagången för salongskulturen, och med det kvinnors uteslutning ur det offentliga samtalet, med hänvisning till främst franska förhållanden. (s. 18) Vidare överbetonas enligt min mening romanen som kvinnliga författares kungsväg till ett offentligt samtal om litteratur. "Romanen blir deras [de kvinnliga författarnas] enda väg till ett offentligt samtal om litteratur." (s. 25, min kursiv) Detta hade behövt preciseras med hänsyn till svenska förhållanden. Senare års forskning, inte minst Ingrid Holmqvists bok om den svenska salongskulturen (*Salongens värld. Om text och kön*

i *romantikens salongskultur*, 2000), som Arping hänvisar till på ett par ställen, har exempelvis lyft fram den svenska salongskulturens betydelse för svenska kvinnliga författares deltagande i offentligheten vid denna tid.

Det andra problemområdet rör alltså redovisningarna av bokhistoriska förhållanden. Här hade avgränsningen av framför allt två termer skärpt och givit större tyngd åt resonemangen: det litterära fältet respektive bokmarknaden.

Termen "litterärt fält" används uppenbarligen utifrån någon slags 'common sense'-basis, men då termen återfinns på ett flertal ställen finns det trots allt skäl att fundera närmare över den. Problem uppstår inte minst eftersom många säkerligen associerar termen litterärt fält till Pierre Bourdieu. En forskare som för övrigt används i andra syften av Arping. För att ringa in de kvinnliga författarnas ställning på ett eventuellt litterärt fält hade dessutom Toril Mois feministiska diskussioner av Bourdieus teoribyggande kunnat tillföra mycket till Arpings resonemang ("Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture", i *New Literary History*, 1991:22).

Frågan om den dåtida bokmarknaden blir särskilt betydelsefull i avhandlingen, eftersom marknadens expansion var förutsättningen för den nya kvinnligt definierade författarroll som Arping beskriver. I samband med detta kan man fråga sig varför Petra Söderlunds avhandling om V. F. Palmblads förlag överhuvudtaget inte finns med bland referenserna (*Romantik och förnuft. V. F. Palmblads förlag 1810–1830*, 2000). Den är en av de mer grundliga bokhistoriska undersökningar vi har rörande det begynnande 1800-talet och i Petra Söderlunds undersökning diskuteras förhållanden som borde haft stor relevans för Arping, t.ex. bokmarknadens expansion, dåtida recensionsverksamhet, lanseringen av Euphrosyne (Julia Christina Nyberg) som kvinnlig författare m.m. Och inte minst visar Söderlund att ett litterärt fält mycket riktigt formerades under 1800-talets början, men hon lyfter också fram fältets begränsningar och diskuterar förhållandet mellan fält och marknad. Resonemang, som om de hade nyttjats av Arping, både hade fördjupat och nyanserat hennes egna. I Arpings avhandling finner vi t.ex. den något häpnadsväckande uppgiften att en marknad skapas i Sverige först under 1830-talet. (s. 23) Denna typ av oprecisa och felaktiga beskrivningar hade enkelt kunnat undvikas.

Avhandlingens andra kapitel har titeln ”Köksvägen till Parnassen” och här görs en analys av Fredrika Bremers *Familjen H****. Första delen publicerades i andra delen av novellsamlingen *Teckningar utur hvardagslivet* (1830), och romanen utgavs sedan i sin helhet året efter. Syftet i detta kapitel är att undersöka romanens metafiktiva inslag samt mottagande för att på så sätt undersöka dess etablering av auktoritet. I analysen handlar det om hur romanen skriver fram sig själv och hur den upprättar det Arping kallar diskursiv och kulturell auktoritet. Birgitta Holms klassiska feministiska och nyskapande drygt tjugo år gamla undersökning om *Familjen H**** (*Romanens mödrar*, del I: *Fredrika Bremer och de borgerliga romanens födelse*, 1981), är följaktligen en viktig utgångspunkt för Arping.

I ett kapitel beskriver Holm, under den talande rubriken ”Kodkoket eller Beata Hvardagslags vingel” (kap. I:6), hushållet i *Familjen H**** som en metaforisk romanverkstad och denna läsning blir sedan utgångspunkten för Arping. Genom analysen visas hur auktoriseringen i *Familjen H**** sker på flera nivåer; inte minst genom den litteraturkritik som i *Familjen H**** bedrivs under fiktionens täckmantel. Beatas berättelse är ett mikrokosmos: den rymmer rörelser från romantik till realism, från poesi till prosa och presenterar inte minst av allt alltså ett nytt kvinnligt definierat författarideal. ”Mot det gudabenådade, högstämda och världsfrånvända manliga poetiska geniet ställs en profan och jordnära kvinnlig prosaiker.” (s. 46) Arping skriver träffande om Bremers ”pragmatiska feminism” (s. 74) – hon går köksvägen till parnassen.

Birgitta Holms forskningsinsats kommer dock något i skymundan. Visserligen betonas Holms betydelse för analysen när det gäller att påvisa romanens självmedvetna drag såväl inledningsvis i avhandlingens ”Uptakt” som inledningsvis i detta andra kapitel. Och det är också uppenbart att Holms iakttagelser utvecklas. Men det är ändå en sanning med modifikation att romanens metafiktiva drag inte ”granskats närmare”, som Arping skriver. (s. 41) När sedan Arping diskuterar hushållet som metaforisk romanverkstad (på s. 47 ff.) kunde det ha varit generöst att hänvisa till Holm direkt i anslutning till detta, något som nu inte görs.

I det andra kapitlet förs också en på många sätt intressant och viktig problematiserande diskussion om hur man skall se på den borgerliga

realismen. Arping påpekar att man ofta inte tagit hänsyn till ”en samtida genusordning som skär genom såväl klass- som genrekategorier”. (s. 70) Något som är lätt att hålla med om. Men frågan är om ändå Arping inte halkar i användningen av de slippriga begreppen ”borgare” och ”borgerlig”. I avhandlingen konstateras att å ena sidan kunde endast männen bli borgare, ”kvinnorna [fick], oavsett klass, stanna kvar i ett slags feodal underordning”. (s. 70) Vidare sägs, med stöd av bl.a. Terry Lovell, att kvinnliga författare å den andra sidan överskrider ideologiska normer, de skulle kunna ses som ”ett slags borgare”, oavsett vilken klass deras familj tillhör. (s. 71) Lite längre fram sammanfattas detta resonemang om de kvinnliga författarnas position: ”Formellt är hon [den kvinnliga författaren] utesluten från offentligheten och därmed från den kapitalistiska marknad där borgerligheten formeras. Men när hon publicerar sig och tjänar pengar på sitt romanskrivande blir hon ändå en del av den sfären – och därmed också ett slags borgare, åtminstone i strukturell mening.” (s. 73)

Här glider det alltså mellan den ”borgerliga” ideologi som kommer till uttryck i samtiden – borgerligheten som idé à la Habermas – med (klass)identiteten hos aktörerna, dvs. författarna av kött och blod. För att skärpa resonemanget hade svensk genushistorisk forskning kunnat användas, t.ex. den undersökning som visserligen återfinns i litteraturlistan, men som inte nyttjas i dessa diskussioner: historikern Eva Helen Ulvros *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870* (1996).

En viktig poäng hos Arping är emellertid att hon i detta andra kapitel, genom att diskutera mottagandet av *Familjen H**** och sätta in den i ett vidare sammanhang, kan visa hur den på många sätt vid denna tid nymornade litteraturkritiken var genusmärkt. Författarens kön och tankar om den ideala kvinnan blir centrala i bedömningen. Analysen av kritiken visar därför hur normbildande Bremer blir, hon blir den måttstock mot vilka andra kvinnliga romanförfattare mäts.

I tredje kapitlet vänds blickarna mot Sophie von Knorrings debutroman *Cousinerna*, som kom ut 1834. Boken gavs ut anonymt och med detta inleddes ett tio år långt maskspel med läsarna. I analysen av *Cousinerna* för Arping in narratologien Gérard Genettes diskussioner om paratexter, vilka används på ett mycket fruktbart sätt i av-

handlingen. Genom att analysera paratexter betonas textens kommunikativa potential och, som Arping själv framhåller, textens öppenhet.

Det är naturligtvis mängder av para/kon-texter som impliceras genom Genette. Allt från boken som fysiskt objekt (typografi, bokomslag etc.), illustrationer fotnoter, motton, dedikationer, förord osv. Dessutom utsträcker Genette detta till att gälla andra kommunikativa faktorer av betydelse, som reaktioner på boken (som recensioner), korrespondens etc. inte minst författarens position (kön, klass etc.) Självklart har Arping i användningen varit tvungen att göra arbetsbördan rimlig genom att välja ett begränsat antal paratexter. Men det hade kanske kunnat vara av intresse att vidga undersökningen något. Nu används korrespondens med förläggare, titel, förord, romanens motton, citat och hänvisningar till annan litteratur samt slutligen kritik. Men Arping gör, något överraskande, halt vid förlagskontakter och boken som fysisk produkt. Det hade säkerligen tillfört en hel del att diskutera sådant som lansering och auktorisering via honorar, tryckformat, publikationsformer, upplagor, pris, etc., eftersom detta säger mycket om tänkta läsare och inte minst om författarens och produktens status.

En annan fråga som väcks i samband med detta, vilket även det hänger ihop med den ovan diskuterade kultursociologiska förankringen (den "sociologiska poetiken"), gäller synen på författaren och texten i förhållande till andra aktörer som är av vikt för ett verk, inte minst förläggare, tryckare, men också sociala miljöer etc. I anslutning till analysen av *Familjen H**** talas det om 1800-talsromanens "stora tanke om läsandet som kollektiv upplevelse". (s. 47) En författare skapar aldrig en roman alldeles själv, i ett socialt vakuum. Jag skulle därför vilja hävda att även tillkomst och auktorisering bör ses som kollektiva processer. I Arpings avhandling kan stundom författarna verka frikopplade från de sammanhang där texten uppstod. Det får vissa konsekvenser när det gäller synen på auktorisering. Man kan fundera över vad det hade inneburit om Arping mer hade tagit in den auktorisering som sker i samspel med andra i de sociala miljöer där texten uppstår.

Men diskussionerna av paratexter visar sig alltså vara mycket fruktbara. Genom dessa analyser demonstrerar Arping hur medvetet von Knorring går till väga för att lansera sig själv och hur hon manövrerar för att skapa uppmärksamhet kring sin författarverksamhet. Inte minst av-

täcks romanens metafiktiva drag. Resonemangen om von Knorring tillhör på många sätt en av handlingens höjdpunkter. Här visas hur inte bara kön blir styrande i bedömningen av henne som författare utan också social tillhörighet, t.ex. hur von Knorring genom val av motton signalerar sin bildning och hur den ideala, socialt preciserade, läsaren härmed skrivs fram. Med von Knorring hamnar vi i de högre klassernas salongskonversation. Den välkända knorringska ironin lyfts dessutom i detta kapitel fram, och det visas hur den ligger på snart sagt alla nivåer i texten. För övrigt är detta en av de många aha-upplevelser man får vid läsningen.

Avhandlingens följande kapitel, "Den rekonstruerade auktoriteten", ägnas dels åt Emilie Flygare-Carléns debutroman *Waldemar Klein* som kom ut 1838, dels åt att diskutera romanförordens betydelse. *Waldemar Klein* rönt inte på långa vägar samma uppmärksamhet som de tidigare diskuterade romanerna, men genom analyserna av förorden till första respektive andra utgåvan av *Waldemar Klein* samt Flygare-Carléns självbiografiska texter visas i detta kapitel hur författaren skaffar sig en retroaktiv auktoritet och genom det skapade en författarroll som fungerade väl i samtiden. I detta kapitel får vi för första gången en samlad, men väl kort, redogörelse för de övriga samtida kvinnliga svenska romanförfattarna. Arpings undersökning visar hur givande det skulle kunna vara att gå vidare och lyfta fram auktoriseringsstrategier hos dessa. Under 1830-talet hittar man ju andra kvinnliga romanförfattare värda att granska, t.ex. Ulrika von Strussenfeldt som var en bästsäljare klart i paritet med Flygare-Carlén.

Kapitlets andra del behandlar mer grundligt förorden som fenomen, vilket visar sig vara ett lösnande metodiskt grepp. Förorden intar en särställning som auktoriseringsinstans, menar Arping, här utkämpas nämligen teoretiska och litteraturpolitiska strider om romanen. Den jämförelse mellan manliga respektive kvinnliga författares förord som görs i detta kapitel visar att kvinnliga författare till skillnad från sina manliga kollegor behövde nyttja en dubbel auktorisering, dvs. försvara både sitt romanskrivande och sitt skrivande som kvinna. I samband med detta förs också manliga författares förord in som jämförelsematerial, vilket visar sig vara mycket produktivt.

Avhandlingens kanske mest banbrytande och intressanta kapitel är det som belyser den dåtida litteraturkritiken ur ett genusperspektiv; i kapi-

tel fem får vi besöka ”kritikens lilla kryddgård”. (s. 145) Kvinnor var inte recensenter under 1830-talet, men Arping visar hur detta inte hindrade dem från att utöva litteraturkritik i andra forum än i dagspress och tidskrifter. I undersökningen nyttjas von Knorrings romaner och opublicerade recensionsförsök för att visa hur hon ger sig in i den offentliga debatten om romen. Hennes romaner innehåller nämligen redan från debuten ständiga diskussioner av den samtida kulturella debatten; olika romanfigurer läser romaner, kritik och press, för att sedan kommentera.

Genom kritiken av von Knorrings romaner ställs frågan om genus på sin spets. Hennes vägran att bekänna färg, eller snarare kön, gör att kritiken av henne tydliggör genusystemets logiker, dvs. särskiljandets och hierarkiseringens. Det är en manlig författarroll som axlas av von Knorring bakom anonymitetens täckmantel. Många av kritikerna anade dock en kvinna bakom masken och problemet med von Knorring var att hon i sina verk enligt många kritiker gick över den normativa gränsen för vad som ansågs vara den goda kvinnliga romanen, som t.ex. Bremers. von Knorring kritiserade i sin tur sina kritiker och hon hade goda möjligheter, dold som hon var bakom den anonyma manlighetens mask, att bedriva krypskytte mot sina vedersakare, något som sedan blev en viktig del i hennes självansering som författare.

Internationell forskning har visat hur manliga författare så småningom invaderade, eller rentav annekterade, romanen i takt med att den blev en prestigefylld och lukrativ genre. Ett viktigt resultat i Arpings avhandling är att hon kan visa på liknande tendenser i Sverige vid 1840-talet. Vardagsskildringar och hemtrevnad ses nu inte längre eftersträvanvärt, utan som kvinnliga lägre värderade kompetensområden. Romanens politiska potential börjar också upptäckas av manliga författare. Det skulle nu röra sig om större ting än att beskriva det lilla livet och i avhandlingen talas om ett nytt maskuliniserat författarideal. Den ”anspråksfulla blygsamheten” som använts av kvinnliga författare var inte längre verklig som taktisk möjlighet.

I avhandlingens tre avslutande kapitel byter Arping fokus; från att enbart koncentrera sig på auktoriseringsprocesserna hos Bremer, von Knorring och Flygare-Carlén till att istället göra bredare motivstudier, som även sätts in i en internationell och genrehistorisk kontext. Tre motiv står

i centrum, i sjätte kapitlet den vilseförda kvinnliga läsaren, i sjunde den skrivande hjältinnan och slutligen i åttonde det inspirerade barnets utveckling till författare. Här diskuteras alltså även andra romaner än de skrivna av den svenska kvinnliga succé-trion, t.ex. Samuel Richardsons *Pamela* eller Charlotte Lennox *The Female Quixote*, dvs. romaner som varit betydelsefulla föregångare för 1830-talets svenska romanförfattare och där dessa motiv förekommer.

Vädan av läsning av romaner i allmänhet och av kvinnliga läsaes romanslukande i synnerhet är ett återkommande och kärt ämne i debatten om romanen från 1700-talets slut och framåt. Kvinnor ansågs vara särskilt lättöverkbara och begivna på läsexcesser av eskapistisk litteratur. ”Relationen kvinnan-romanen blev ett moraliskt dilemma som snart sagt varje författare måste förhålla sig till”, framhåller Arping. (s. 178) Av naturliga skäl blev detta särskilt angeläget för de kvinnliga författarna och det är också därför som Arping väljer att i första hand undersöka hur motivet gestaltas hos kvinnliga romanförfattare, som i Lennox ovan nämnda *The Female Quixote* (1752) eller Jane Austens *Northanger Abbey* (1818), vilka sedan jämförs med romaner skrivna av Bremer, von Knorring och Flygare-Carlén. Det visar sig att dessa kvinnliga romanförfattare inte sällan försöker mota Olle i grind genom att visa upp en felläsande hjältinna som sedan kommer på bättre tankar. I den process som ägde rum mot 1840-talet, vilket också skildras av Arping i kapitlet om kritiken, blir fiktiva romandebatter särskilt nödvändiga för kvinnliga författare ur auktoriseringsynpunkt. Genom att föra in läsandets *topos* kan kvinnliga författare såväl argumentera för kvinnors rätt att delta i samtal om litteratur som försvara, eller definiera, romangenren om sådan. Diskussionen vidgas i detta kapitel dessutom till att gälla den debatt som gällde fantasi kontra verklighet och Arping skriver om den ”statuskillnad som växer fram [...], mellan å ena sidan kvinnor och fantasi och å andra sidan män och verklighet”. (s. 183)

Arping beskriver också hur de argument som brukas i den icke-fiktiva debatten om romanläsande, t.ex. i V.F. Palmblads ”Öfver romanen” (1812) också dyker upp i romaner av Bremer, Flygare-Carlén och von Knorring och i undersökningen visas hur de alla på sitt sätt brottas med den svårighet det innebar för kvinnor att uppnå kulturell auktoritet. I slutändan väljer hjältin-

norna den lilla världen, med äktenskap och hushåll, istället för den farliga fiktionen. De läsande hjältinnornas väg mot ”självständighet, kunskap och kontroll” är motorn i berättelserna, men finalen innebär som Arping övertygande visar, ”för deras del tystnad och en sorti ut ur rampljuset”. (s. 202) Liv och litteratur måste skiljas åt är det didaktiska budskapet, men samtidigt visar det sig att hjältinnan tagit kommando över sitt eget liv – bortom fiktionen väntar det verkliga livet.

Även manliga författare förs ibland in i dessa diskussioner, något som ger mersmak. Här finner man en punkt i avhandlingen där resonemangen om manligt/kvinnligt med fördel hade kunnat utvecklas. Den manliga läsaren diskuteras visserligen, i ett avsnitt om romanen som erotisk mötesplats, men däremot får man aldrig någon bakgrundsteckning, där samtidens syn på den manliga läsaren lyftes fram.

Om den läsande hjältinnan tedde sig hotfull var det inte minst för att hennes läsande kunde leda till osunda fantasier om eget skrivande och i sjunde kapitlet (”Pennan eller livet”) vänds blickarna mot den skrivande hjältinnan. Att hantera den skrivande hjältinnan blir en svår uppgift för kvinnliga författare, men det innebar givetvis även en lockelse, eftersom det ytterst handlade om de kvinnliga författarnas eget skrivande och kvinnans plats i det offentliga. Motivet återkommer därför gång på gång, men ställde också större krav på auktorisering. I detta kapitel visar Arping hur detta motiviska dilemma löstes genom att analysera hur det behandlas i Richardssons berömda brevroman *Pamela* (1740–41) och Mme de Staëls likaledes berömda *Corinne* (1807); dessa romaner jämförs sedan med svenska romaner, bl.a. Bremers *Familjen H**** och von Knorrings *Qvinnorma* (1836). Genom analyserna lyfts två – något dystra – utvägar för den skrivande hjältinnan fram. Antingen anpassar hon sig till rådande normer och verkar för andra inom hemmets ramar, annars går hon under och dör. En viktig poäng hos Arping är dock att anpassningen till rådande normer, och hjältinnans tystnad, skapar möjligheter för en ny hjälteroll, den som god maka och mor, vilken i sin tur så småningom kom att bli ett centralt argument i den framtida emancipatoriska kampen för kvinnans medborgerliga rättigheter.

Avhandlingens sista och åttonde kapitel tar upp ”Den retroaktiva auktoriteten” och här behandlas hur auktorisering sker i självbiografiskt

präglade verk. Tyngdpunkten ligger på motivet hur den skrivande kvinnan skapas och i detta avsnitt diskuteras de olika självscensättningar som sker i kvinnliga författares självbiografier, där t.ex. det fantasirika och läsande barnet bebådar den mogna författaren. Vissa jämförelser görs också med manliga författares självbiografier och via det visas genusskapade skillnader upp, inte minst när det gäller bildningsgång och möjligheter att förverkliga författarambitioner. Men det finns också likheter och det gäller inte minst sättet att visa upp det unika barnet. Det här är särskilt betydelsefullt när det gäller kvinnliga författares auktorisering av sina vägval menar Arping, eftersom det skapar en bild av konstnärskapet som ligger bortom författarens egen vilja. Skrivandet beskrivs som oundvikligt.

Som nämndes inledningsvis är Arpings avhandling välskriven. Få invändningar kan också göras rörande formalia; citaten är korrekt återgivna och boken har inte många korrekturfel (anmärkningar kan dock riktas mot dels att en lista över använda förkortningar saknas, dels att personregistret är bristfälligt). Men dessutom är denna avhandling på många sätt läsartillvänd. Att skriva denna typ av vetenskaplig prosa, som även kan läsas med behållning av läsare utanför akademien, är sympatiskt och på många sätt eftersträvsvärt. Till lättillgängligheten bidrar att texten inte tyngs av alltför mycket pliktredovisningar av tidigare forskning och i inledningsavsnittet förklaras att mycket av den forskning som används förs in fortlöpande i framställningen och då i huvudsak i not. Men denna ekonomi drivs ibland väl långt, vilket skapar problem rörande den vetenskapliga dialogen. Det handlar om hur tidigare forskare kommer till tals och om de får den plats de förtjänar. Ovan nämndes den något styvmoderliga behandlingen av Holm, ytterligare exempel kan tas upp. Tidigare forskningsinsatser tas alltså sällan upp i brödtext i Arpings avhandling. Carina Burmans insatser som Bremerforskar kommer därför helt i skymundan, hon återfinns enbart på ett fåtal ställen i noterna. När 1800-talets rådgivningslitteratur tas upp (s. 178) tycker man att Gunlög Kolbe, som utkommit med en avhandling i ämnet, gott hade förtjänat en plats i brödtext. Osv.

Även annat visar att boken vänder sig bort från en akademisk publik. Något som måhända inte irriterar en icke-akademisk läsare, men som försvårar arbetet för de forskare som vill följa Arping

i spåren, är att man inte får tillgång till originalcitat via Arpings avhandling. Alla utländska citat, även de engelska, har nämligen konsekvent översatts. (Man kan misstänka att detta troligtvis är en följd av krav från bokförlaget.) Särskilt saknar jag originalcitat när teoretiska och metodiska utgångspunkter redovisas.

Men invändningarna till trots så förtar detta på intet sätt värdet av denna undersökning. Genom läsningen av Åsa Arpings avhandling kan vi nu se på 1830-talets litterära landskap med nya ögon och vad mer är, denna bok skapar en lust att återvända. Genom avhandlingen beskrivs levande den ivriga romandebatten och konstitueringen av den nya prosan. Och inte minst bekräftas, ibland förnekade, sidor hos Bremer, von Knorring och Flygare-Carlén; deras tillsynes oskyldiga familjeromaner innehåller könspolitiskt sprängstoff.

Ann Öhrberg

Ylva Lindberg, *"L'écume serait mère encore": "Ondes" de Guillaume Apollinaire*. Uppsala universitet: Dept of Literature. Uppsala 2002.

För vem skriver man en litterär avhandling? För "the happy few", dvs. för dem som redan är in-satta i ämnet eller för att vidga förståelsen för en text eller en författare i ett bredare perspektiv och sammanhang? Frågan finner inget entydigt svar. Båda förhållningssätten kan givetvis försvaras utifrån det ämne som behandlas. Lika självklart är att allt inte kan förklaras utifrån en specifik tolkningsmodell eller ram. Allt i en författares produktion kan rimligtvis inte föras samman i ett slags välstrukturerat tanke- eller beteendemönster som förutbestämts på ett tidigt stadium i en författares liv. Flera tolkningar av en text är också möjliga, även om somliga verkar mera plausibla än andra, beroende på uttolkarens och mottagarens kunskapsnivå.

Den 30 november 2002 disputerade Ylva Lindberg i Uppsala på en lärd, intressant och omfångsrik avhandling på franska om Guillaume Apollinaires diktsamling Calligrammes från 1918. I avhandlingen riktas fokus på den första avdelningen som bär titeln "Ondes" och som innehåller 16 dikter varav 6 i kalligrafisk form. De flesta av dessa dikter har skrivits mellan 1913 och 1914. Undantaget utgörs av den 45 strofer långa dikten "Les Collines" som tillkommit någon gång mellan 1917 och 1918. Denna dikt får tillsammans med

dikten "Les fenêtres" en särskild ställning i Ylva Lindbergs avhandling. Så har t.ex. en versrad från "Les Collines": "L'écume serait mère encore" fått bilda arbetets undertitel. Avhandlingsförfattaren har valt att analysera "Ondes" eftersom hon anser att man här kan spåra en tydlig vilja hos poeten att omdefiniera sin poesi.

Ylva Lindberg menar att förhållandevis få Apollinairespecialister har ägnat sitt intresse åt Calligrammes. Dock innehåller hennes bibliografi en hel del titlar som pekar på att ett sådant intresse redan existerar. Att samlingen Calligrammes överlag är mindre gouterad i sin helhet än Alcools beror förmodligen på att "krigsdikterna" har svårt att finna sin publik i dag, liksom på att färre personer idag ägnar sitt intresse åt poesi, då det paradoxalt nog är svårare att läsa texter i denna "kortform" än fiktion i allmänhet. Att diktsamlingen skulle sakna en enhetlig linje är ju ett argument som likaväl kunde användas på Alcools, åtminstone om man hårdrar begreppet. Den uppmärksamhet som riktats mot denna samling beror delvis på att Apollinaire figurerar på de franska universitetens litterära program sedan 1960-talet tack vare Marie-Jeanne Durrys presentation av Alcools. I förhållande till Calligrammes är Alcools "modernare" i förhållande till sin samtid: inga skiljetecken, de djärva bilderna från den moderna världen ställs sida vid sida med det gamla kulturarvets fenomen och skapar nya överraskande koncept och bilder. Det allt överskuggande monumentet för den moderna tidens utvecklingsoptimism är utan jämförelse Eiffeltornet från 1889. Allt som har med hastighet, snabbhet och rörelse att göra hyllas också i denna 'brave new world': telefonen, den trådlösa telegrafin, radion och filmen. Nu rusar man ut på gatorna för att se bilar ta sig fram med hjälp av explosionsmotorn. 1900 inviger man mellan Montmartre i norr och Montparnasse i söder den första metrolinjen Nord-Sud, som gett namn åt kulturtidskriften Nord-Sud. Nu flyger man över Engelska kanalen. Allt sätter spår i Apollinaires poesi. I "Zone", Alcools inledningsdikt från 1913, ropar poeten t.ex. exalterat:

A la fin tu es las de ce monde ancien
Bergère ô Tour Eiffel le troupeau des ponts bèle
ce matin

Längre fram i dikten figurerar flygplan, men påstår Apollinaire, rekord i höjdflygning har Kristus själv!